

אילו כתב סוקולוב ברכתו זו בעברית מן הסתם היה עושה זאת בשפה עשירה יותר, פחות מודרנית אך קרובה יותר למקורות, לכל הרבדים שלה שבהם שלט בוירטואוזיות נדירה. תלמיד-חכם זה, אשר שושלת היוחסין שלו הוליכה דרך הגאון ר' נתן-רעטע שפירא "האיש האלקי ומגלה עמוקות" מן המאה ה-17 עד לרש"י, החשיב מאד בעתונאות גם את האסתטיקה בלשון. בכל לשון ממניין ויותר השפות ששלט בהן, אך בראש וראשונה בשפת כתיבתו העיקרית, העברית, שהוא היה אחד ממחדשיה הגדולים.

כמי שהיה בקיא גם ב"שבע החוכמות" של אומות העולם, מפילוסופיה עד אסטרונומיה, מרזי המתמטיקה הגבוהה ועד היסטוריה וגיאוגרפיה, הביא נחום סוקולוב לקוראיו בכמה שפות, בצד מאמרים על החידושים האחרונים במדעים ובטכנולוגיה גם דברים על תורתם של ברגסון, ניטשה ושפינוזה ותרגומים מיצירות מופת בפרוזה ובשיר מן הספרות הגרמנית, הצרפתית והאנגלית. ההספק שלו היה פנומנלי ולא במקרה מזכירים מפעם לפעם את אמירתו של חיים נחמן ביאליק כי "היה צורך ב־300 גמלים כדי להעמיס עליהם את כל מה שכתב נחום סוקולוב בחייו, במאמריו ובספריו".

לא היה ז'אנר אחד בעתונאות – החל מרשימי-מסע וכלה במאמר פוליטי אקטואלי, מפליטון ועד פרשנות השבוע שהיה זר לנחום סוקולוב והוא לא התקשה לעיתים למלא גיליון של "הצפירה" בפרי עטו השופע. לא במקרה היה סוקולוב מן הראשונים שהבלטי את חלקם של היהודים בהקמת העתונים החשובים והסוכנויות הטלגרפיות הראשונות במדינות תבל, משני עברי האוקיינוס.

סוקולוב מודע היה ליכולתו כי רבה, מודע היה להשפעתו העצומה על המוני בית ישראל במאמריו ובמדוריו "הצופה לבית ישראל" או "משבת לשבת" וכן לאחריות הרבה שרובצת על שכמו: כתורם מידע, כפרשן וכפובליציסט.

★

כליברל וכדמוקרט, היה קרוב לוודאי נחום סוקולוב רואה גם במדינת ישראל, חרף בעיותיה הקשות בפנים ובחוץ, את חופש הביטוי "זכות על" – באותו מובן שראה אותו בית-המשפט העליון בישראל, בפסקי דין של בכירי שופטיו ובמסתו בעל פה של השופט ברק שאנו מביאים בחוברת זו. הקריטריונים שהציב השופט ברק כביטוס לחופש הביטוי: הרצון לחשוף את האמת, ההגשמה העצמית של האדם והיות חופש הביטוי גשר אל כבוד האדם ואל חריות אחרות ותנאי חיוני להתפתחותו של המשטר הדמוקרטי – ערכים אלה תמצא גם בכתביו של סוקולוב, שכדבריו "האמת והדיקו נחוצים לנו כאויר לנשימה". כמנהיג ציוני, כמדריך רוחני ומסביר ענייניה של הציונות לאומות העולם הוא היה מודע במיוחד לפונקציה שצריכה לדעתו העתונות היהודית ובעיקר זו הציונית הרשמית למלא בתחום שהיום מכנים אותו "הסברה". (כתב על כך בהרחבה גדעון קוש ב"קשר" מס' 2), לתפיסה זו לא היה אולי מוצא שותפים רבים בעתונות בעברית בישראל של ימינו, אך מי שעוקב אחר ויכוחים שמתנהלים בכתבי עת יהודים-אמריקנים ובפרסומים יהודיים מימסדיים בארצות אחרות על יחסם למדינת ישראל ומדיניותה וצורת הצגתה ברבים, לא יתפלא אולי לראות שאין חדש תחת השמש היהודית.

לפיכך, תוך שהוא סומך ידיו על תפיסת החירות כפי שבאה לידי ביטוי בדבריו של פרוף' ברק, היה מזדהה במיוחד עם הדברים שאמר השופט ברק בחלק השני של הרצאתו, שבה הציב זה לעומת זה את החופש, ואת הסכנות שכרוכות בשימוש בו לרעת הציבור אותו נועד לשרת, ועם אמירות כמו "בהתנגשות בין חופש הביטוי מזה וביטחון המדינה ושלום הציבור מזה – יד הערכים של ביטחון ושלום הציבור על העליונה", או עם קביעתו של השופט ברק ש"הזכות לחיים בחברה קודמת לזכות להביע בה דעה". לשון אחר: עקרון האיזון, "התן וקח" בין הערכים השונים.

הרי לא במקרה חתם השופט ברק את הרצאתו בהדגשת "האחריות המיוחדת של בית המשפט, כשהוא לא לבחון לא רק את ההלכה אלא גם את המעשה, לא רק את הרטוריקה אלא גם את הפרקטיקה".

שוב אותו חוטי-שני משותף: החירות והאחריות בקצה קולמוסו של העתונאי ובכפות המאזניים של השופט.

שני דורות ויותר – 58 שנים – מפרידים מבחינה כרונולוגית בין דברים שכתב אבי העתונאות היהודית המודרנית נחום סוקולוב במכתב-ברכה ל"פלסטיין פוסט" בדצמבר 1932 על מהותה, תפקידה ואחריותה של עתונות חופשית במדינה דמוקרטית ובין הדברים שהשמיע שופט בית המשפט העליון אהרון ברק בכנס בוגרי התוכנית ללימודי עתונאות באוניברסיטת תל-אביב על "חופש הביטוי ומגבלותיו", ביוני 1990.

במרכז גיליון זה של "קשר" תמצאו מסה של שושנה שטיפטל על "נחום סוקולוב כעתונאי וכעורך" ואת הנוסח המלא (בעברית ובאנגלית) של ההרצאה של השופט, פרופ' אהרון ברק.

מדוע, מתוך כל המסות והמאמרים המגוונים בגיליון זה אני מתעבך דווקא על שני אלה?

מה משותף להרהוריו של סופר יהודי, איש אשכולות יליד המאה הקודמת על תכליתו של עתון והשיקולים הערכיים שחייבים להיות נר לרגלי עורכיו וכתביו, לבין דברים שאומר שופט במדינת ישראל, בסופה של מאה זו, על נושא סבוך זה של חירות הביטוי בחברה המודרנית?

הייתי ממצה את המשותף, באמרה של אחד מגדולי הפילוסופים והתיאולוגים היהודיים במאה שלנו, פרופ' אברהם-יהושע השל:

לא במקרה, – כן אמר השל – כלולות כל אותיותיה של המלה "חירות" בתיבה "אחריות", כי אין זה בלי זה.

קדמו להשל ובאו אחריו אין ספור הוגים, מדינאים, שופטים ועתונאים שגירסותיהם השונות על שילוב זה של "חירות" ו"אחריות" היו, על נקלה, ממלאות חוברת שלמה. יש, כמו השופט פליקס פרנקופרט, שהרחיבו את המשוואה: חירות (של העתונות) מעניקה כוח – כוח מחייב אחריות בשימוש בו.

★

במדינות שבהן הופיעה, ביותר מ־320 שנות קיומה, עתונות יהודית על כל לשונותיה וגלגוליה, היא נתקלה, לסירוגין, כמעט בכל אותן סוגיות שבהן נתקלת התקשורת של ימינו: מצד אחד – ליברליזם, חירות ודמוקרטיה; מצד שני – צנזורה, הגבלות החופש ופיקוח ומשלת.

מזה – עתונאות רצינית ואחרת, פוליטית ואידאולוגית שרואה בעצם קיומה שליחות; ומזה – עתונאות ממוסחרת, גם צהובה וסנסציונית שפניה רק לרווחים; מזה – עתונאות שהאמת והדיקו מדריכים את מערכת-הידיווח החדשותית שלה, ומזה – עתונאות מופקרת שכבוד האדם נחשב אצלה כקליפת השום ואינטרסים חיוניים של החברה פחותים בעיניה מן הדחף לגרות את יצר המציצנות ואת תאוות הבידור. כך אצל אומות העולם, כך גם בעתונות היהודית. חלק מן הבעייתיות הזו מציג נחום סוקולוב, במכתבו ל"פלסטיין פוסט" לפני 58 שנים. המכתב כתוב באנגלית בכתב-ידו, ואני מביא את הדברים בתרגום, ובהשמטת שורות ברורות שאינן רלוונטיות לנושא:

— — — חוששני, כי מושגי על העתונות מיושנים לחלוטין, ואפשר לראותם כאידיאליים או פטריארכליים. בעיני העתונות אינה מקצוע; היא שליחות, צורה של מנהיגות, משימה של הוראה, כמעט כהונה. עתונות צהובה – אותה צרה צרורה (כפי שמגדירה מרק טווין באוטוביוגרפיה שלו) – אינה דמוקרטית; היא דמגוגיה ימיומית מאורגנת.

הרעיון המונח ביסודה של הדמוקרטיה הוא נצחון התבונה וההגיון על פני השגרה העיוורת והדעה הקדומה. לעומת זאת, ההגיון המונח ביסודה של הדמגוגיה הוא לגרום הנאה, לרגש, לבדר – בכל מחיר. הסנסציה היא הרעל המסוכן ביותר!

הייתי רוצה, שהעתונות תחזור לאמות המידה הנעלות של אמת ודיקו. חזרות ללא משוא פנים, לא "צבועות" בדעות קדומות או באינטרסים, הן – כמו הספרות – גורם של השכלה. עתונות חופזנית, לא מדויקת, נתפסת למחלוקות ולהגזמות או לדברים שלא היו ולא נבראו, עשויה להיות מעניינת כרומון בלשי אבל היא מטעה ונושאת בחובה את חיידי הניוון. אני סבור, כי ארץ זאת זקוקה לכלי ביטוי מיועד היטב וכתוב היטב באנגלית, בנוסף לעתונותה העברית והערבית. מיוזעת היטב, שכן התכלית העיקרית של עתון היא לספק מידע. אנשים יכולים לעצב את השקפותיהם לאור עובדות. מידע מדויק מלמד אנשים לחשוב במונחים מדויקים וכשם שייצור כותרות וולגריות ומלודרמטיות משחית את אורח הביטוי בקרב התמונים, כך גם, באותה דרך, סגנון טהור בעתונות מרומם ומעדיף את הביטוי הציבורי בעל פה ובכתב.

★

ראש התוכנית ללימודי עתונאות והמכון לחקר העתונות היהודית (בהקמה)